

סימן ג'

## אם יש חיוב לחשוב לשמה בכל העיבוד

## לשמה בסוף העיבוד

(א) כתב הרמ"א ביו"ד סימן רע"א ואם מעבדן עובד כוכבים יסייע ישראל מעט בתחילה, ודייק הט"ז בדברי הרמ"א אם דוקא בתחילה או לאו דוקא, וז"ל בס"ק ג'. ומ"ש בתחילת העבוד נראה דלא בא למעט בסוף העיבוד, דאדרבה מצינו בכ"מ שאין המעשה נקרא אלא על שם הגומר, וא"כ כי מסייע בגמר ודאי מהני, אלא בא למעט שא"צ לסייע מתחילה ועד סוף אלא די אפילו בתחילה, ויש להסביר את צדדי הספק ב' אופנים, א. היות והעיבוד היא פעולה חשובה בעור וכשמיוחד בסוף העיבוד מונח בזה שמיחד את כל העיבוד לשמה והרי זה כמיחד את כל העיבוד מתחילה ועד הסוף. באופן כ' יש לפרש שאין בגמר כל העיבוד, אלא היות והעיבוד היא פעולה חשובה בעור מספיק שיעשה חלק מהפעולה לשמה, ויכול לעשות לשמה בין בתחילה בין באמצע בין בסוף. והנה לפי פ' א' אם יעשה בהתחלה לשמה והגמר יגמור שלא לשמה נפסל היות וחסר בלשמה. ועיין בספר זקן אהרן סימן ד' שהבין בט"ז כפ' הב'.

(ב) ובט"ז כתב שם וז"ל אלא דיו"ל כיון דמתחילה עשה העובד כוכבים לבדו הרי נעשית מקצתה שלא לשמה, משא"כ כשעושה ישראל תחילה סיוע איכא למימר דאחר זה גריר כל מעשה העו"כ עד גמר כולה, דקיי"ל כדעת הרא"ש דכי עשה עו"כ אדעתיה דישאל מותר (והגיה במק"מ רע"א ס"ק י"ח, ט"ס, וצ"ל והיינו טעמא דקיי"ל כרא"ש וכו' משום דהשאר נגרר ג"כ לשמה כדפי' הבנ"י ועמ"ש בכלל ג') מבואר בדברי הט"ז

שהספק הוא בדעת הרמ"א מש"כ יסייע בתחילה אם הוא דוקא היות וצריך שכל העיבוד יעשה לשמה לכן מה שמסייע בתחילה גורם שכל העיבוד יעשה הנכרי לדעת הישראל לשמה, אבל אם לא יסייע מתחילה א"כ העכו"ם עושה אדעתא דנפשיה ולא יועיל מה שיסייע בסוף היות וחסר הלשמה בתחלה ובעיבוד צריך שכל העיבוד יעבד לשמה. ודחיה זו היא בין לפי א' ובין לפי ב'. דלפי א' י"ל שאין גמר העיבוד כולל כל העיבוד וכשמעבד בסוף לא נכלל הכל, אלא רק כשחושב בכל העיבוד לשמה או מועיל, ומה שמועיל שמסייע בתחילה היות וע"י ההתחלה נגרר כל העיבוד לשמה.

(ג) ובפנים מאירות דחה את התירו של הט"ז שמספיק שיסייע בסוף וז"ל בסימן מ"ה, וראיתי שהט"ז בסימן רע"א רצה להתיר אפילו אם לא מסייע בתחילת העיבוד אלא אפילו בגמר העיבוד, ולא בעי למעט בסוף העיבוד דאדרבה מצינו בכ"מ שאין המעשה נקרא אלא על שם הגומר עכ"ל ותמה אני על אדם גדול כמותו, דודאי לענין מצוה אמרו רז"ל אין המצוה נקראת אלא על שם הגומר, אבל לענין מחשבה לא בריירא לו האי מילתא, דהא בריש זבחים רצה הש"ס לפשוט דסתם זבחים לשמן עומדים מהאי מתני' דתנן כיצד לשמן ושלא לשמן. לשם פסח ולשם שלמים וכו' ורצו עוד לפשוט מסיפא שלא לשמן ולשמן לשם שלמים ולשם פסח כו' ודחי' הש"ס דילמא שאני התם דאמרינן יוכיח סופו על תחילתו, א"נ אידי דתנן לשמן ושלא לשמן תני נמי שלא לשמן ולשמן, א"כ האי תירוץא דאמרינן יוכיח סופו על תחילתו לא

ולא לב"ש אלא לב"ה דס"ל דא"צ סוכה לשמה מצוה מדרבנן לחדש בה דבר ולב"ש דבעו סוכה לשמה לא מהני זה כלל. אלא טעם הט"ז כמ"ש. עכ"ל.

(ד) ובט"ז הביא ראה שאם מעבד בסוף לשמה לא נפסל וז"ל אלא דמדברי הטור כאן בשם רב נטרונאי כתוב וז"ל אבל אם יש לכם יכולת להחזיר הדק לידי מתוח ולהעביר עליהם סיד לשמה הרי יצאתם ידי עיבוד לשמה עכ"ל א"כ כ"ש כשמסייע בתחלה בשעה שיש עליה סיד הראשון דמהני וכו' עכ"ל. ביאור דבריו, דהבין ברנ"ג שמחזיר עור מעובד ומחזירו לסיד, וכמו שמועיל העיבוד החדש לשמה ה"ה שמועיל גמר העיבוד לשמה, ולכאורה צ"ל שהט"ז הבין שהחזרת העור מקלקל את העור, ואמרינן היות והעור ע"י הקלקול נחסר מהעיבוד הרי אח"כ שגומר את העיבוד לשמה מהני (ועיין באריכות בחינוך בית יהודה סי' ס"ט בדברי הט"ז) וכמו שמהני העיבוד אחר הקלקול לשמה כש"כ שיועיל הגמר שלא נגמר אף פעם שלא לשמה.

ובמבוא לכתנות עור אות ה' הבאנו דברי הדבר שמואל שפירש ברנ"ג שמחזיר העור ע"י המים לקדמותו כמו שהיה קודם העיבוד. ובגה"ק סימן רע"א סס"ק י' כתב ע"ד שהוא דחוק והוא נגד החוש. כונתו שהעור מושפע כ"כ מהסיד שאינו מתבטל ע"י מים לחזור לקדמותו. ולכאורה זה היה בזמנם שלא היה משוכלל אבל כיום שיש סותרי סיד ויכולים לנטרל את כל הסיד גם הגה"ק יודה שמתבטל העיבוד לגמרי. (ושמא ע"י שמונח בסיד זמן רב וגם בא לידי מתוח לא מתבטל העיבוד לגמרי ועיין מה שהארכנו בהערות וביאורים על החזו"א).

(ה) ובגה"ק כלל ג' אות ד' הביא ראיית הט"ז ודחה אותה וז"ל גם פ"ה הט"ז ברב נטרונאי דחזרה לסיד הוי מקצת עיבוד. אינו מקובל דמה שייך מקצת עיבוד אחר שכבר

ברירא לן משום דאיכא למימר כתירוץ השני דנק' אידי דרישא ולא אמרינן הוכיח סופו על תחילתו, ועוד אף אם נימא הוכיח סופו על תחילתו י"ל הני מילי בישראל שיודע שצריך לעשות לשמו אמרינן הוכיח סופו על תחילתו, אבל איך יעלה על דעתו לומר בנכרי שאין יודע בטיב מצות כשיסייע ישראל בסוף העיבוד לומר שגם תחילת העיבוד ה' לשמו, ודי לנו להקל באם שישאל מסייע בתחילת העיבוד דאמרינן דגוי גריר אחר תחילת מחשבת ישראל אבל לבסוף אינו מעלה ואינו מוריד כלל, וכבר כתבנו בראיות ברורות שאין לדברים אלו שרש וענף, וכל בעל נפש ראוי להחמיר בתפילין וס"ת שיעבדם ישראל דוקא או לכל הפחות שיסייע מתחילה ועד סוף וכו' עכ"ל. הבין בדעת הט"ז כפי א' שבארנו שהוא מדין הוכיח סופו על תחילתו, ונתקשה ע"ד הט"ז, ובגה"ק כלל ג' אות ג' ישב דעת הט"ז.

וז"ל הגם דהפמ"א חולק בזה אהט"ז והקשה עליו. דלחד תי' ריש זבחים ל"א הוכיח סופו על תחלתו כו'. כי ה' פשיטא ליה דאין לומר דמקצת עיבוד לשמה לבד סגי. דאיך ע"י עיבוד לשמה מקצתה יוכשר כולה ע"ש. ולא ירד לסוף דעת הט"ז דודאי כוונתו דמקצת העבוד בעצמותו לשמה סגי. ומה שהיה זר בדעת הפמ"א איך יוכשר כולה ע"י מקצתה. לק"מ דודאי כשחצי עור לא נתעבד כלל לשמה לא מהני לה מה שמחוברת לחצי דלשמה. וכגט שנכתב חציו לשמה וחציו שלא לשמה, משא"כ בשכל העור נתעבדה קצת לשמה דבכל משהו פתיך לשמה. ומש"ה קשה על מ"ש בספר ביאור מרדכי ה' ס"ת ד"ה או יסייע. דסגי במעשה כל דהו בהעיבוד לשמה כבסוכה ט' דלב"ש דבעו סוכה לשמה מחדש בה דבר. ולדמיונו סגי חצי העור לשמה לכולה. [דהא התם מהני המקצת גם לשאר הסוכה]. וע"ז יפול תלונת הפמ"א. אך במח"כ שגגה נזדמן לו. דבבבלי לא נזכר הא דלחדש דבר. רק בירושלמי איתא זאת [הובא בתוס' ור"ן].

ל"ב סי"ג, עור שעובדו שלא לשמו אם יש תיקון לחזור ולעבדו לשמו יתבאר ב"ד סימן רע"א, לא גרס יתבאר בטור יו"ד וגם בלבוש הגירסא כג' הרב וכנראה היה להם גירסא שהמחבר יבאר ביו"ד, ואע"פ שלא ביאר היה בדעתו לבאר דין זה, (ובלבוש כתב בס' רע"א שאם לא היה מעובד לשמה אין מועיל תקון הקלף ושרטוט לשמה ולא דן בענין חזרת הקלף למתוח).

ובקונטרס אחרון בשו"ע הרב ס"ק א' כתב וז"ל עור שעובדו כו' ומ"ש הט"ז מתשובת הגאון התם מעיקרא חיפה שמה כמבואר שם ברא"ש וגרע מדיפתרא וע"י סיד משוי לה קלף כמ"ש ר"ת (ודו"ק) עכ"ל. ובשו"ת צ"צ חאו"ח סימן י"ט דן ברצועות שעובדו שלא לשמן כתב בסוף התשובה וז"ל ומעתה בענין שאלתינו בעור שעובדו לרצועות ושכחו מלעבדו לשמה נ' להורות דמהני כשיחזור ויעבדו לשמה ע"ד שנו' בש"ע סי' ל"ב סעיף י"א ובט"ז שם ס"ק ו' (שיתנם ממש בסיד כעיבוד גמור) כיון דהגאונים שם פסקו כן דמהני כה"ג אפי' לענין גוילים דס"ת וכו' אע"ג דמדברי אאזמ"ר ז"ל בקונטרס אחרון סימן ל"ב סק"א נ' דמפרש דברי הגאון בענין אחר מ"מ כיון דברצועות יש דעות הרבה וכו' לכן יש לסמוך על פי' הט"ז והפמ"ג בדברי הגאון עכ"ל (ונראה דכיום אחר הכרום לא מוסיף ולא נגרע בעיבוד אין עצה זו כמשי"ת אי"ה באות ח').

(ז) רק שצריך ביאור מה מועיל החזרה למתוח וסיד הרי העור כבר מעובד. ובחזו"א או"ח סימן ו' ס"ק י"א ביאר וז"ל ואפי' אי מתוח והחזרת סיד מקלקל העור וחזור ומתקנו מ"מ אינו מחזירו לעור מצה אלא לחיפה או דפתרא ושמעינן דסגי בעיבוד אחרון עכ"ל. והרא"י שהביא הט"ז צ"ל דמה אם כבר היה מעובד שלא לשמו מועיל לתקן ע"י קלקול מעט שהעור יהי' מחוסר גמר עיבוד ואח"ז יעבד לשמה, כש"כ שעוד לא

נתעבד. [גם מ"ש הט"ז בטעם מה שסגי אמירה בתחלה. דחו הבנ"י ופמ"א] גם ע' בג"ה סי' רע"א סק"י הכרח דמקצת עבוד בתחלה לשמה לא סגי. ואחר עיון בלשון ר"נ. נלע"ד. שכלפי מה שר"מ גאון הכשיר ס"ת על דק דהיינו מליח לבד. וזה אינו קלף רק חיפה כנודע. ע"ז כתב ר"נ דפסול, אלא כשיחזירוהו לסיד לשמה מהני. דנמצא עושה עיבוד לשמה מחיפה לקלף. ול"ד למ"ש הרא"ש בציצית בנטוה שלא לשמה לא מהני אח"כ שזירה לשמה ובנתעבד שלא לשמה ל"מ גרידה והחלקה לשמה. דהתם גוף הטו"י ועיבוד נעשו שלא לשמה. ושזירה הוא רק יפוי שאחר טו"י. וגריד' וחלוקה רק יפוי שאחר עבוד. ועמ"ש בכלל א' אות י'. אבל עיבוד מחיפה לקלף זהו עיקר העיבוד הצריך לסת"מ. ואף לפוסקי' דלק' כלל ה' דבגמר האות לבד לשמה לא סגי. שאני התם דחצי האות שנכתב שלא לשמה כדקאי קאי ולא נשתנה בעצמותו. משא"כ בהעיבוד מחיפה לקלף נשתנה כל משהו מהחיפה לקלף ופנים חדשות בא לכולו לשמה. זה נ"ל ברור בכוונת ר"נ ואין ממנו ראי' כלל לומר דליסגי מקצת עיבוד שבתחלה לשמה. בפרט רגע של נתינה לסיד אף מקצת עיבוד ליכא כמ"ש: עכ"ל.

ביאור בדברי המחבר בביטול העיבוד (ו) שו"ע או"ח סימן ל"ב סי"א. עור שעובדו שלא לשמו אם יש תקון לחזור ולעבדו לשמו יתבאר בטור יורה דעה סימן רע"א, מדברי המחבר משמע שהטור שהביא דברי רנ"ג איירי בעור מעובד לגמרי רק שאינו מעובד לשמה. ולכאורה לפי"ז נדחו דברי הגה"ק שהסביר ברנ"ג באופן אחר, ועי"ש בט"ז ס"ק ו' ובפמ"ג מש"ז ס"ק ו' ובלב"ש שהבינו בטור שאירי שהקלף הוא מעובד ומחזירו לידי מתוח וסיד לשמה ע"ש בדבריהם. ולפי"ז ראיית הט"ז מתחוקת מדברי המחבר. רק שבשו"ע הרב כנראה היה לו גירסא אחרת במחבר וז"ל בסימן

נגמר העיבוד שמהני לגמור העיבוד לשמה (עיין חינוך בית יהודה סי' ס"ט דן שיש מקום לחלק) ולכאורה לפנים מאירות שחולק על הט"ז ס"ל שחלק החיפה ג"כ צריך לשמה. ודברי רנ"ג נצטרך להסביר כהדב"ש שמבטל את כל העיבוד ומחזירו לכמו שהיה בתחילה. ומש"כ הגה"ק שהוא כנגד החוש, כיום ידוע יש סותרים סיד שיכולים לנטרל את כל הסיד, והגה"ק הסכים שמחיפה או דפתרא יכול לגמור לשמה ולכאורה ס"ל כהט"ז, רק שהוא הבין בט"ז שמה שמועיל הגמר הוא לא מדין גמר העיבוד אלא שמספיק בעיבוד אפילו חלק א' לשמה ולא דוקא הסוף אלא גם בתחילה והוא כפ' ב' שהבאנו לעיל באות א', והבין שמש"כ הט"ז כ"ש שמסייע בתחלה הכונה ממש בתחילה, וזה אינו דהרי כתב הט"ז שיש עליה סיד הראשון משמע שכבר מעובד. והמעיין בט"ז יראה שיותר מסתבר להסביר כפ' א' שהסברנו ועל דין זה הסכים להלכה גם הגה"ק. וכן ראיתי למרן בספרו שבט הלוי אר"ח ח"א סימן ו' שהבין בט"ז כמו שביארנו ולא כגה"ק, רק שבזקן אהרן סימן ד' הבין בט"ז כגה"ק. ולכאורה להנ"ל שהכונה שיבטל את גמר העיבוד והוי כעור שאינו מעובד, יצא מזה גם חומרא שאם היה העור מעובד לשמו וביטל את גמר העיבוד ואח"כ גמר את העיבוד בשעת גמר העיבוד צריך לפרש לשמו, ואם לא יעבד לשמה יפסל היות וחסר הלשמה בגמר העיבוד, ולא אמרינן שנגרר אחר ההתחלה, ואפילו אם נאמר בכל עיבוד שמעבד אמרינן שגומר על דעת הראשונה זה רק שהוא הגמר של העיבוד הראשון אמרינן שעושה על דעת הראשונה. אבל כשמבטל את העיבוד הראשון לא שייך לומר על דעת הראשונה הוא עושה היות והעיבוד הראשון כבר נגמר. והרי זה ככותב ס"ת ונגמר הספר, ואחר שהושלם הספר גירד מהאות ופסל את האות ודאי כשמתקן את האות צריך לומר לשמה.

(ח) ובערוך השולחן יו"ד סימן רע"א ס"ק י"ג ביאר את דברי רנ"ג באופן אחר וז"ל ונראה דה"פ דהנה אחרי שהעור מונח איזה ימים בתוך הסיד נתכוין ומותחין אותו וקושרין הקצוות סביב סביב לאיזה דבר בכדי שימתח יפה יפה, וזה ידוע שכל מה שמונח יותר בתוך הסיד יצא מלובן יותר ולכן פסקו שמועיל העברת הסיד לשמה אף אחר העיבוד כיון שהסיד השני יתלבן יותר, וזה שכתבו העברת סיד לאו דווקא אלא לשומו בסיד, וזה שכתבו לידי מתוח אף שאין זה עיקר העיבוד נראה דכוונתם דלא מהני מה שישומהו בתוך הסיד לשעה קלה דאין זה כלום, אלא לשומו תוך הסיד זמן מרובה עד שיתכוין ויצטרך מיתוח (כנלע"ד בביאור הדברים) ואין ראייה מזה דעיבוד בסופה מהני דהכא עיבוד אחר הוא. עכ"ל. ודבריו צ"ב מה ההבדל בין גמר העיבוד לעיבוד השני שמכניס לסיד. הרי ק"ו דאם על עור מעובד שלא לשמו מועיל תוספת לבנונית לשמה, ק"ו כשחסר גמר העיבוד ודאי שיועיל הגמר לענין לשמה. וצריך לומר דס"ל שבעיבוד לשמה צריך שיהיה מעובד מתחילה ועד סוף לשמה, ורנ"ג איירי שהכניס הקלף ושהה בסיד השני עד שהוא ראוי להיות מעובד מתחילה ועד סוף ע"י הסיד השני, וס"ל לרנ"ג שנדחה העיבוד הראשון ועיקר העיבוד הוא הסיד השני, דהעור נעבד ע"י סיד ופעולתו שהסביבם נקשרים הייטב והעור מתכוין ע"י חיבוד הסביבם ועי"ז מתחזק העור, ולפני שהוכנס בפעם הב' לסיד היה החיבור ע"י הסיד הראשון, וכששהה הרבה בסיד השני עיקר חיבורו הוא מהסיד השני, משא"כ בגמר העיבוד עיקר הגורם של העיבוד הוא כל העיבוד שנעשה. והעיקר נעשה שלא לשמה ורק הגמר הוא לשמה, ובוה"ל שנפסל כמו שהאריך הפנים מאירות הו"ל באות ד'. בסימן ב' אות ז' הבאנו מהתיקון תפילין שהרגילות הוא להניח הסיד עד נפילת השערות ואח"כ מכניסים פעם ב' לסיד

ובאות י"א הארכנו לבאר שעיקר העיבוד הוא ההכנסה בפעם הב' אע"פ שהעור נגמר עיבודו גם בהכנסה ראשונה עי"ש, ונראה דהט"ז שכתב שמועיל בגמר העיבוד אין כונתו ממש בגמר שהוציא והכניס. אלא כונתו גמר העיבוד היא ההכנסה בפעם הב' שגורם להלבנה ורכוך כמו שהארכנו. וביאור זה הוא כדברי הערוך השולחן כמ"ל.

ונראה דלפירוש זה שפירשנו שהוא כפירוש הערוך השולחן אם גמר העיבוד הראשון לשמה והכניס פעם ב' שלא לשמה יפסל היות ועיקר העיבוד נעשה בפעם הב' והעיקר מעובד שלא לשמה. רק ש"ל היות וכשהוכנס העור היה מעובד לשמה ולא היה רגע שהיה חסר הסיד בעור, והיות והעור היה מעובד לשמה מתבטל הסיד השני לעיבוד הראשון, דמיד שמתחיל להכנס הסיד השני קמא קמא בטיל לעור שהוא נעשה לשמה ודו"ק הייטב. ועיין בסי' ב' באותיות י"א י"ג ט"ו. ועכ"פ לכתחילה ודאי שצריך להכניס לשמה. ובדיעבד צריך עיון וי"ל שמסתמכים על מה שמצוה לעכור"ם להכניס לשמה, ועיין לעיל באריכות בסימן ב'.

ובאות י"א הארכנו לבאר שעיקר העיבוד הוא ההכנסה בפעם הב' אע"פ שהעור נגמר עיבודו גם בהכנסה ראשונה עי"ש, ונראה דהט"ז שכתב שמועיל בגמר העיבוד אין כונתו ממש בגמר שהוציא והכניס. אלא כונתו גמר העיבוד היא ההכנסה בפעם הב' שגורם להלבנה ורכוך כמו שהארכנו. וביאור זה הוא כדברי הערוך השולחן כמ"ל.

ונראה דלפירוש זה שפירשנו שהוא כפירוש הערוך השולחן אם גמר העיבוד הראשון לשמה והכניס פעם ב' שלא לשמה יפסל היות ועיקר העיבוד נעשה בפעם הב' והעיקר מעובד שלא לשמה. רק ש"ל היות וכשהוכנס העור היה מעובד לשמה ולא היה רגע שהיה חסר הסיד בעור, והיות והעור היה מעובד לשמה מתבטל הסיד השני לעיבוד הראשון, דמיד שמתחיל להכנס הסיד השני קמא קמא בטיל לעור שהוא נעשה לשמה ודו"ק הייטב. ועיין בסי' ב' באותיות י"א י"ג ט"ו. ועכ"פ לכתחילה ודאי שצריך להכניס לשמה. ובדיעבד צריך עיון וי"ל שמסתמכים על מה שמצוה לעכור"ם להכניס לשמה, ועיין לעיל באריכות בסימן ב'.

ובביאור הלכה סימן ל"ב ס"ח כתב וי"ל בתחילת העיבוד. ואם היה רק סוף העיבוד לשמה עיין לקמן בס"ט שביירנו שם דהט"ז ביו"ד ס"ג ס"ל דמהני והפמ"א ח"א מ"ה חולק ע"ז וס"ל דלדינא יש ספק אם נאמר הוכיח סופו על תחילתו וגם בביאור הגר"א לעיל בסימן י"א כתב כן דספק הוא אם נאמר הוכיח סופו על תחילתו עי"ש. ונראה דאעפ"כ אין להחמיר בדיעבד אחרי שיש הרבה מקילים כי גם דעת הגאון מהר"מ בנעט בבאורו על המרדכי להקל בזה עי"ש היטב בסוף הלכות ס"ת בד"ה או יסייע. ובפרט דהראיה שמביא הט"ז לדבריו שם ביו"ד רע"א מדמכשרי הגאונים להחזיר אפילו קלף שנתעבד לגמרי שלא לשמה לידי מתוח ולהעביר עליו סיד לשמה וכ"ש בזה מרפסא איגרא [הגה"ה ומכ"ש לפי מה

שמצאתי בשם תשובת חב"י דמפרש ההיא דתשובת הגאונים שמתירים להחזיר את העור המעובד לידי מתוח ולהעביר עליו סיד לשמה היינו בעור שאינו מעובד כל צרכו א"כ הרי מ"אור בהדיא כדברינו, ועיין בקו"א לשו"ע של הגר"ז. ולענ"ד נראה דהאי דק המוזכר שם בתשובת הגאונים היינו קלף ממש וכן מוכח שם מדברי הטור וש"ך שם בתחלת הסימן. דלא נוכל לדחות דהטור איירי ג"כ בקלף שלא ניתקן כל צרכו במליח לבד או במליח וקמית ולא עפיץ דזה לא היה מתיר הטור באם אין יכולת וכו' אפילו במקום הדחק. ותדע דהטור וגם השו"ע השמיטו שם האי דין ראשון דתשובת הגאונים שמתירין אפילו במליח לבד במקום הדחק ש"מ דלא ס"ל. והטעם דס"ל כיון דזהו הלמ"מ כמש"כ הרמב"ם בפ"א מה' תפילין אין להקל בו. ע"כ הג"ה ואולי גם דעת הגר"א כן, כמו לענין ספק אם צריך להוציא בפה דוקא, דגם שם מביא הגר"א דספק הוא ואעפ"כ לא התמירו רק לכתחילה וכדמוכח מהטוש"ע שכתב טוב להוציא בשפתיו וכדכתב הפמ"ג, כן נאמר בזה ומכ"ש לפי דעת הפמ"ג שעיבוד לשמה הוא דרבנן. היוצא מדברינו דאם שכח ליתן העורות לתוך הסיד ולשמה ונזכר בתוך עיבודו בעוד שיש עליה עדיין שם דיפתרא שיטלם מן הסיד ויחזור ויתנם לתוך הסיד לשמה כנ"ל ברור בעזה"י.

נראה שהבין. היות ולא נגמר העיבוד מועיל גמר העיבוד, רק שבביאור דברי הטור הבין כהט"ז שאיירי שהעור כבר היה מעובד וכאן לא הסביר שיטה זו רק שבבאה"ל לקמן באר דבריו ויתבאר א"ה לקמן. והנה מה שהביא מהגר"א נראה. דהנה הפנים מאירות הביא ראייה שבקדשים צריך לשמה כל הפעולה א"כ גם בעיבוד צריך כל הפעולה לשמה, וע"ז ס"ל לבאה"ל דשמה לשמה בעיבוד הוא אחרת מלשמה של קדשים, דבקדשים הלשמה הוא על עצם המצוה ולכן צריך שכל הפעולה תיעשה

לשמה, אבל עיבוד שהוא רק מדין הזמנה י"ל שבדין הזמנה עיקר הפעולה הוא הגמר. להיות והעיבוד לקלף הוא מדיפתרא לקלף שמא מספיק הזמנה מההבדל בין גט לסת"ם שגט כשר דפתרא והוא עיבוד גרוע ובסת"ם יש צורך עיבוד טוב, וס"ל לבאה"ל שהחלק הזה בין דפתרא לקלף הוא כל העיבוד שצריך לשמה בסת"ם. וזה כל ההזמנה וגם זה נקרא פעולה חשובה ודו"ק.

והביא ראיה מהגר"א דהרי הגר"א נסתפק שמא בלשמה צריך להוציא בפה ובעיבוד ס"ל שמספיק מצד הדין מחשבה, שרק מצד החשיבות טוב להוציא בשפתיו משמע שאינו נכנס בגדר ספק ומה זה אחרת מכל לשמה. וע"כ צ"ל דגם הגר"א מחלק בין לשמה של קדשים שהוא לשמה על מצוה, לדין לשמה בעיבוד שהוא מדין הזמנה לקדושה ולהזמנה מספיק מחשבה. ועיין במשנת אברהם סימן ו' ס"ק ג' הביא מספר סת"ם סברא זו לחלק בין כתיבה שהוא המצוה שצריך להוציא בפה לעיבוד שהוא דין הזמנה שמספיק מחשבה עי"ש, וס"ל לבאה"ל דכמו לענין הוצאה בפה מהני בעיבוד במחשבה דהזמנה שאני ה"ה לענין עיבוד שאני הזמנה שמספיק גמר העיבוד ודו"ק היטב.

וכעין סברת הבאה"ל מבואר היטב בספר משכנות יעקב חאר"ח סימן מ"ד וז"ל, עיבוד ע"י נכרי וישראל ע"ג מה דינו: הנה כבר הזכרנו מזה בתשו' הקודמת. ודעת רמב"ם לפסול ככל דברי' הצריכים לשמה דלא מהני ישראל עומד ע"ג נכרי דאדעתא דנפשי' עביד. והסהל"ה והעיטור והרא"ש ז"ל כתבו להכשיר ובפרט אם הישראל מסייע מעט מסייע זה יש בו ממש. והנה לדברי הירושלמי דרשב"ג מצריך באבני בנין חציבה לשמה לשם קודש כמו עיבוד לשמה יש להביא ראיה ברורה דמהני נכרי וישראל ע"ג דהא מקרא מלא ויהי לשלמה שבעים אלף נושאי סבל ושמונים אלף חוצב בהר, שחצבו אבנים לצורך בית המקדש וגם היו בוני חירם ובוני שלמה והיה כמה אומנים

נכרים עושים במקדש ולרשב"ג צריך עשייתן לשמן וע"כ דמהני ישראל ע"ג לזה למשווי לשמה. ויש טעם נכון לחלק בזה דלשמה דהכא אינו רק משום הזמנה לדבר קודש מהני ע"ג ופשיטא מסייע דסיועת הישראל הוי הזמנה מעליתא. משא"כ בגוף מעשה הצריך לשמה כגון כתיבת גט וציצית דכתיב תעשה לך אין מחשבת ישראל הע"ג מועלת למעשה הנכרי הצריכה כוונה. ואם אפשר שיעבד ישראל הכל נכון הוא. ואם לא יש מקום לסמוך על דעת המקילים בישראל ע"ג ומסייע מעט שיש ראיה לדבריהם. גם דעת כמה גדולים כ' בתשו' הקודמת שסוברים דא"צ עיבוד לשמן. בצירוף כ"ז יש לסמוך להקל בעיבוד נכרי וישראל ע"ג ומסייע. ושוב ראיתי בפי' הר"נ להלכות הר"ף בגיטין פרק השולח האריך בענין זה דעיבוד לשמה. והביא דברי הרמב"ן ז"ל שכ' דסוגיא דסוכה פליגא אסוגיא דמנחות וס' דוקא ציצית בעי לשמה. והוא ז"ל הקשה על שיטתו ז"ל ופי' באופן אחר בדברים נכוחים וישרים ומסקנתו ג"כ דא"צ עיבוד לשמה. רק בדין כתיבה לשמה נראה שהיה לו אריכות דברים בזה וחסר בחידושי ר"נ שלפנינו בדפוס ונרשם בהגה' שם שהנם על ס' החידושי' לו ז"ל בסוכה. ואינו אצלינו וכו' עכ"ל המשכנ"י.

מבואר במשכנ"י כבאה"ל שהלשמה בעיבוד אינו כלשמה של קדשים דשם הוא דין יחוד וכן ביתר הלשמה לא יועיל עכ"ל ואמירה לעכ"ל, רק שבעיבוד שהוא דין הזמנה י"ל שהוא יותר קל, ודו"ק הייטב שזה רק ע"י עוד צירופים ואינו לכתחילה.

(י) רק שהבאה"ל לא ביאר איך הראי' מרנ"ג, ובביאור הלכה בס"ט ד"ה להרמב"ם האריך להסביר דברי הט"ז וז"ל דהנה הט"ז הביא פה וביו"ד רע"א דסיוע אפילו בסוף מהני והביא ראיה מהחזרת הקלף לסיד עי"ש. והפמ"א בסימן מ"ה השיג עליו אחד דאין נאמר כאן הוכיח סופו על תחלתו כיון

צריכין ג"כ לומר שיצוה לעכ"ם בתחלתו לעשות לשמה, ובוה יוסר כל הקושיות מדברי הרב ט"ו.

היוצא מדברינו דשני עניני סיוע יש אם עשה פעולה בשותפות העכ"ם ואפי' בתחלתו בזה ודאי לא מהני רק באופן כשאמר לעכ"ם ליתן לתוך הסיד לשמה, ואפילו זה לא מהני רק להרא"ש ובוה מיירי השו"ע שכתב וסייעו קצת בעיבודו, אבל ודאי אם עשה פעולה בעצמו במלאכת העיבוד אף שתחלת העיבוד עשה העכ"ם כיון דבלא הישראל לא היה נגמר ס"ל להט"ו דמהני אף אם לא אמר להעכ"ם בתחלתו שיעשה לשמה. וגם הרמב"ם והתוספות דס"ל דהאמירה להעכ"ם לא מעלה כלל יודו בזה לדברי הט"ו דמהני. אח"כ מצאתי בעזה"י להגאון מהר"ם בנעט בביאורו על המרדכי סוף הלכות ס"ת בד"ה או יסייע שמוכת בהדיא מדבריו שם שהוא סובר ג"כ כמו שכתבנו שאפילו לא אמר לעכ"ם מענין לשמה מהני כיון דעשה הישראל פעולה בעצמו במלאכת העיבוד לשמה: עכ"ל הבאה"ל.

הנה הבאה"ל הבין בדברי המחבר בס"א שאיירי בעור מעובד כמו שהבאנו דבריו באות ט', רק שלא ביאר שע"י שהוכנס לסיד נתקלקל העיבוד וע"כ צ"ל שמה שמועיל מה שמכניס לסיד פעם ב' הוא כפי מה שמבואר בערוך השולחן היות ובהכנסה השניה מתלבן רק שס"ל שלא מצד שנעשה עיבוד מחודש אלא שלהזמנה מספיק סוג עיבוד כזה ע"י שמתלבן ע"י הפעולה השניה.

ונראה דגם לערוך השולחן לא יתחייב בשבת היות ואין עיבוד אחר עיבוד, אע"פ שנשאר העיבוד השני. אבל היות והוא לא עשה שום פעולה של עיבוד שיקרא מלאכת מחשבת דהרי הוא הכניס לסיד עור מעובד ומה שנתהוה אח"כ יציאה והכנסה אין זה נקרא שעשה עיבוד דהרי הכניס עור מעובד והוציא עור מעובד, רק שלענין לשמה שאני היות ובמצאות נשאר בעור עיקר הסיד

דתחלתו עשאו עכ"ם אין נאמר דמשום דבא הישראל לבסוף וסייעו לשמה יוכיח על תחלתו שהיה לשמה. ועוד דאפילו בישראל עצמו הביא ראיה דלדינא יש ספק אם נאמר הוכיח סופו על תחלתו ע"ש הייטב. ובאמת לפי הבנתו בט"ו יש על הט"ו פליאה גדולה מזו דהאין הביא הט"ו ראיה מהחזרת הסיד לתוך הקלף והרי ע"כ מיגרע גרע דבהחזרת הסיד אפילו לא היה בעיבוד ראשון שום אמירה לעכ"ם מהני כמו שנראה מדברי הטור ביו"ד שם וכאן צריך ע"כ אמירה לעכ"ם דמסייע לבד אין בו ממש, אע"כ דכונת הט"ו במש"כ במסייעו אין ר"ל שיעשה איזה מעשה בסיוע העכ"ם דמסייע זו בודאי אין בו ממש אלא ר"ל שיעשה גם הוא איזה מעשה עיבוד בלי העכ"ם וסברת הט"ו לומר דזה בודאי חשיב הזמנה מעלייתא לקדושה כיון דבלא גמר הישראל לא היה עדיין העור מעובד. ועד כאן לא התמירו התוספות אלא דתיקון הקלף ושירטוטו זה לא חשיב הזמנה לקדושה כיון דכבר נגמר מלאכת העיבוד אבל בזה שעושה בעיבוד מעשה גמורה דבלא עשייתו לא היה העור נגמר בעיבודו מהני. וע"ז הביא ראיה מהחזרת הדק [שהוא קלף כדאיתא בטור] פי' דהלא לענין שבת בודאי אין עיבוד אחר עיבוד וכמו שמבואר בהלכות שבת לענין שאר מלאכות וכאן מהני אע"כ דכאן לא בעינן רק שיעשה מעשה שיהא מוכיח שהיא הזמנה מעלייתא לקדושה. אם כן כל שכן כשעושה הגמר בעיבוד עצמו דזה בודאי מיקרי עיבוד אף לענין שבת [וכמו שמוכח בשבת דף ע"ו דפריך היינו מולח היינו מעבד אלמא אף דלא עשה כ"א מליחה בעלמא שעדיין שם עור עליה ולא קלף כדאיתא בשבת דף ע"ט חייב משום עיבוד א"כ כ"ש כשעשה עפ"ן לבד דבוה נגמר עליה מלאכת העיבוד להקרא ע"ז קלף ולא דיפתרא דחייב] כ"ש דמיקרי עיבוד לענין לשמה וא"כ אין אנו צריכין לומר יוכיח סופו על תחלתו דבסופו לבד די וממילא אין אנו

שדין זה שייך רק בכתב שיסוד דין כתב הוא הצורה והעליון הוא רק חזותא, משא"כ בצביעה העיקר הוא החזותא ואדברה התחתון בטל ונשאר העליון.

במשנה ברורה בסימן ל"ג ס"ק כ"ד נוטה לפסול וגם בבאה"ל האריך ונשאר בצ"ע, ע"כ ס"ל שהעיקר בצבע הוא הצבע התחתון והעליון בטל לתחתון, ואין מועיל מה שצבע העליון לשמה היות והתחתון נצבע שלא לשמה, ולכאורה צ"ע דבעיבוד הביא דעת הרנ"ג שמועיל עיבוד ע"ג ואע"פ שהעיבוד שלענין שבת אינו חייב, ואע"פ שהעיבוד הראשון היה שלא לשמה אמרינן שהעיבוד השני מתקנו, ומדוע בצביעה לא נאמר שיועיל הצביעה השניה כמו בעיבוד. וקשה לומר דגם בעיבוד לא התיר הבאה"ל רק בגמר העיבוד אבל לא להכניס פעם הב', דעכ"פ בצביעה היה מקום להתיר דעצם מה שצביעה צריך לשמה הוא ספק ולצרף דעת רנ"ג.

ואין לחלק ולומר דרק בעיבוד ס"ל דמועיל היות והעיבוד הוא רק הזמנה כמו שהארבנו באות ט', דהרי עיבוד הוא יותר חמור מצביעה כמש"כ הבאה"ל בסימן ל"ג ס"ג ד"ה וצריך. וז"ל ודע עוד דנלע"ד לדעת הרמב"ם דעיבוד לשמה אינו אלא מדרבנן, אפילו אם יסבור ג"כ כספר התרומה שצריך השחרה לשמה עכ"פ אינה אלא מדרבנן, דהלא טעמו של ספר התרומה הוא כיון שעיקר השחרה הוא הלכה למ"מ לכך ממילא צריך לשמה כמבואר בב"י, א"כ עיבוד נמי הלא עיקר העיבוד הוא הלמ"מ כמבואר בפמ"ג בא"א בתחילת סימן ל"ב ואעפ"כ העיבוד לשמה אינו אלא מדרבנן כמו שהאריך הפמ"ג בסימן ל"ב כנלע"ד עכ"ל הבאה"ל (ועיין בגה"ק בכללים כלל א' אותיות ח"י - כ' שהאריך בענין העיבוד אם הוא מה"ת או מדרבנן) חזינו דהבאה"ל נקט שאין ההשחרה יותר מהעיבוד וא"כ כמו שבעיבוד ס"ל שמועיל עיבוד לשמה ע"ג עיבוד שלא לשמה, מדוע בצביעה לא נתיר.

השני הרי העור מעובד ע"י הסיד השני שהוכנס לשמה ודו"ק הייטב, ונראה דגם לבאה"ל צריך לומר שעיקר העיבוד נשאר מהסיד השני כמשי"ת בס"ד.

ובהערות וביאורים על החזון איש הבאנו שבעיבוד השני נבלע הסיד בעור ובעיבוד הראשון לא נבלע הייטב רק שעומד בין הסיבין. וז"ל שלענין שבת היות והפעולה השניה פועלת בעור יותר מפעולה ראשונה. והפעולה השניה היא שנוי בעצם העור וז"ל דהוי סוג עיבוד אחר והוי כעשה עיפוף אחר מליח ודו"ק הייטב וצ"ע. ושמה הבאה"ל איירי אחר העיבוד השני ואז לא חל שנוי ממה שהיה וזה לא כמו שביארנו לעיל.

### צבע רצועות שלא לשמה

(יא) שו"ע או"ח סימן ל"ג ס"ד, טוב שישיחירו ישראל לשמן ולא עכו"ם, הגה, ומיהו בדיעבד כשר אם השחיר עור הבתים, אבל הרצועות אפי' בדיעבד פסול (מצא כתוב). וכתב המ"א בס"ק ז' וז"ל פסול נ"ל דאם חזר ישראל והשחירן לשמן כשר, דהא אמרי בגיטין דף כ' שאם כ' השם ולא קדשו מעביר עליו קולמוס ומקדשו, ואפי' רבנן ל"פ אלא משום דמיחוי כמנומר הא לאו הכי שרי, א"כ כאן שרי לכ"ע וע' בא"ע סי' קל"א, והפמ"ג ושאר אחרונים השיגו על ראיתו, ובשו"ע הרב בקונטרס אחרון מישב דעת המ"א וז"ל בסימן ל"ג, ויש מי שאומר וכו' ע' ב"י א"ע סס"י קל"א ובש"ע דלא קיימא לן הכי, ואפשר דש"ה דבחזותא תליא מלתא והעליון הוא הנראה ובצבע הלך אחר הנראה ע' פ"א דנגעים מ"ה וצ"ע לדינא. עכ"ל.

ובספרי מרבה חיים ח"א בדין כתב ע"ג כתב הארכתו לבאר מחלוקת רב חסדא ורב אחא ב"י. ועכ"פ לדינא נקטינן כר"ח וההסבר שעיקר האות היא הצורה והיות והצורה נעשתה שלא לשמה אין העליון מוסיף בצורה, אלא דבטל הוא לצורה פסולה דהעליון אינו כתב, ולכאורה סברת הרב



וז"ל אם היה האות כתוב כהוגן ונפל עליו טיפת דיו שלא בכונה והאות נשאר בצורתו כמו שהיה, כתב הפמ"ג במש"ז או ט"ז דתליא בפלוגתא שבאה"ע סי' קל"א סעיף ה', אבל בס' מלא"ש כלל ו' או ט"ז בבניה כתב דבזה י"ל דגם הרמב"ם מודה דפסול כיון דכתב העליון מכוסה ואינו נראה כלל, וכן נראה לפע"ד מצד הסברא דע"כ לא נחלקו אלא אם כתב העליון כתב, אבל כתב התחתון מכוסה לכ"ע לא הוי כתב, קה"ס סי' י"ד או ה' בלשה"ס, וכ"כ אמ"ל בדין נקב וקרע או יו"ד בשם הרד"ך, לד"א אות י"ד. ובאבני נזר חיו"ד סימן שע"ג ובמחנה חיים חאו"ח סימן ו' שני נביאים נתנבאו בסגנון אחד לחלק בין נפלה טיפת דיו, להעביר קטן קולמוס על האותיות. וז"ל האב"נ באות י' אבל בנפל דיו מאליו דלמעלה אינו אות כלל וגוף האות מכוסה ע"כ יש לפסול גם בזה, אבל בהעביר קטן קולמוס אין שום טעם לפסול, ובמחנה חיים כתב וז"ל דפרמ"ג משהו דין נפל טפה דיו על אות על קו השווה ממש עם דין אם מעביר עליו קולמוס שלא לשמה, ולע"ד אם האדם מעביר בקולמוס הוה כתב עכ"פ רק כתב השני לא חשוב לבטל את כתב הראשון וכשר לכ"ע, אבל נפל טפה דיו אפשר דפסול דהוה כסוי דיו כאלו נמחה הכתב הראשון ונשאר רק צורת אותיות אשר לא נקראו כתב כלל לענין ס"ת וכו' כמו שהארכתי למעלה וכו' עכ"ל. שניהם דנו שקטן שכתב על כתב כשר לא נפסל היות ועל העליון יש שם כתב, ולכן מתבטל הכתב העליון לתחתון והוכשר משא"כ בנפלה טיפת דיו על קוי האות אין על העליון שם כתב ונפסל לכו"ע. והנה כשהתחתון נצבע לשמה והעליון נצבע ע"י חרש שוטה וקטן הרי לעליון יש שם צביעה ואינו כסוי דהוה צביעה כתחתון ואין נפסל היות והוא בטל לתחתון. ודו"ק הייטב. רק שיש לעיין לדעת הרב בקונטרס אחרון שהעיקר הוא העליון בצביעה אם יש לפסול, ונראה דבסימן א' הארכנו שבקדשים

לכן נראה שעיבוד דינו שונה מצביעה. דבצביעה ע"ג צביעה הצבע התחתון קיים בזמן שנצבע עליו הצבע העליון, וגם אחר שנצבע נשאר הצבע התחתון, לכן ס"ל שאין העליון נחשב בפנ"ע אלא בטל לתחתון, והיות והתחתון נצבע שלא לשמה לא מועיל מה שצבע צבע העליון לשמה, משא"כ בעיבוד הארכנו לעיל באות ח' שעיקר העיבוד הוא מהעיבוד השני לכן ס"ל לרנ"ג שמועיל להכניסו לסיד שנית, ומה שלא נתבאר היתר זה היות וצריך שיכניס לסיד ויקבל עיקר העיבוד מההכנסה השניה וע"ז לא היו בקיאים במשך התקופות (עיין מאסף לכל המחנות סימן ל"ב ס"ק פ' מהדב"ש והז"א) אבל כיום שבקיאים בנטרול הסיד לגמרי י"ל שלכו"ע יכול לנטרל את כל הסיד ולהכניסו שנית. וכשעיבד לשמה ואח"כ ביטל העיבוד ע"י נטרול הסיד כשמכניסו שנית פשוט שצריך להכניס לשמה ואין לזה שום קשר למה שעבד בתחילה לשמה עיין מה שהארכנו באות ח'.

צבע חש"ו על רצועות שנצבעו לשמה (יב) וכשצבע הרצועות לשמה ואח"כ צבע חרש שוטה וקטן לכאורה תלוי במחלוקת אם כתב ע"ג כתב הוי כתב, והארכנו במרבה חיים בדין כתב ע"ג כתב אות ג' והבאנו שם בנפלה טיפת דיו ע"ג האות שהפמ"ג מסתפק. והבאה"ל ס"ל שלכו"ע אין לפסול והארכנו בסברת הבאה"ל היות והטיפת דיו לא נעשה ע"י כתיבה מתבטל העליון לתחתון לכו"ע, וסברא זו י"ל רק בכתיבה שיסוד הכתב הוא הצורה שייך לומר דטיפת דיו שלא נעשה ע"י כתיבה אין לו שם כתב ובטל לתחתון. אבל בצבע י"ל להיפוך שלכו"ע יש לפסול, דלמ"ד שהכתב העליון הוא כתב א"כ צבע ודאי שהעיקר הוא העליון, אלא אפילו למ"ד שאינו כתב י"ל שהעיקר הוא העליון כמו שביאר הרב בקונטרס אחרון עיין אות י"א הבאנו דבריו. ובספר קול יעקב סימן ל"ב אות פ"ג כתב

אמרין סתמא לשמה היות ועצמותו הוא קרבן הרי נפעל כל הפעולות לעצמותו וסתמא לשמה. א"כ י"ל שרצועות שנצבעו לשמה הרי הרצועות כשרות וכשצובע על גביהם הרי צובע רצועות. והיות ויש ע"ז שם רצועות כשרות שנצבעו לשמם הרי הצובע צובע לעצמות הרצועה כי הרי אין רצונו לבטל את כשרות הרצועה. שצובע לשם מה שהרצועה נצבעה בפעם ראשונה.

רק שיש לדון אם זה דוקא בנצבע פעם שניה ע"י חש"ז יש להתיר, אבל אם נצבע ע"י מכונה י"ל שלאוסרים צביעה ע"י מכונה הוי מעשה קוף ואין היתר זה דהוי כנפלה טיפת דיו ע"ג האות דנתכסה שחרות הצביעה שנצבעה הרצועה. רק שגם בזה י"ל שלא נפסל, היות והרצועות כשרות א"כ נגרר שכל מה שנצבע יצבע לשם רצועות. דהרי אין צורך לצבוע ומה שצובע הוא לתועלת הצביעה הראשונה א"כ מונח בזה שהכל יגרר אחר כשרות הרצועה, ואינו דומה לעיבוד שעובד בתחילה לשמה ונגמר ע"י חש"ז דשם אין ע"ז שם מעובד ואין ע"ז עוד חלות שם קלף כשר, משא"כ ברצועות שנצבעו כבר נגמר כל כשרות הרצועה ונגרר כל הצביעה ממילא לשמה ודו"ק הייטב. ואינו דומה לנפלה טיפת דיו על קוי האות דשם צריך שהעליון יהיה לזה שם כתיבה ולא חזותא משא"כ בצבע ודו"ק הייטב.

ובסימן ב' אות י"א הארכנו דיש מקום לומר שאם הכניס העור אחר נשירת השערות שלא לשמה נפסל היות ועיקר העיבוד הוא ההכנסה השניה, ולכאורה מה זה אחרת מצביעה ע"ג צביעה, ושם כתבנו לחלק דבצביעה עיקר הצביעה היא הצביעה הראשונה ונשאר אחרי הצביעה השני' ולכן מתבטל הצבע העליון לתחתון, משא"כ בעיבוד עיקר העיבוד הוא העיבוד השני שנשאר כמו שהארכנו. ולכן נראה דיש להקפיד להכניס פעם שניה לסיד ע"י ישראל ולא ע"י מכונה כמשי"ת.

לשמה ע"י נכרי בשעת הדחק (יג) כתב הב"ח בסימן ת"ס וז"ל והרב מהרש"ל העתיק הגה"ה במהרא"ק וז"ל ואותו שאין לו מסייעין והוא זקן או חולה והגיע ע"פ והוא יודע שאין בו כח ללוש בצק מצה בטוב וחש שמא יחמיץ בידו, מוטב שיתן שכר לעו"ג כדי שיעשה חפצו לעיניו. ומעשה באדם שהיה תפוס בע"פ ולא נמצא שם יהודי ורצה העו"ג לתקן לו ולא רצה לאכול כלילה הראשונה מצה שתקנה עו"ג, וכשאר ימים עשה לפניו וכו' מיהו נראה בשעת הדחק כגון שהוא זקן או חולה או תפוס בידי עו"ג יש לסמוך על רב האי גאון ודעימי' ויצא ידי חובתו במצה שלשה ואפאה העו"ג בפני ישראל ודלא כההוא תפוס וכו' דלאו בשופטני עסקינן דלא אכל מצה כלל כלילה ראשונה ועבר על מצות עשה דאורייתא כדי שלא יעבור איסור דרבנן, ויש לעיין מה כונת הב"ח אם ס"ל דדין לשמה במצה הוא מדרבנן ומדאורייתא א"צ לשמה.

ובביאור הלכה סימן ת"ס ס"א האריך אם הלשמה במצה הוא מה"ת או מדרבנן ובתחילה דן ששיטת הב"ח שהוא מדרבנן ואח"כ הביא רוב דעות שהוא מה"ת. וכתב שם וז"ל שוב אמרתי שגם מדברי הב"ח אין ראיה שהוא סובר שמדרבנן, דלא כתב זה רק על אודות אותו זקן שדעתו היה שלא לאכול כלילה ראשונה אף עם יעשה העכו"ם בפניו זה סובר הב"ח שהוא מדרבנן, ואין כדאי לבטל בשביל זה המ"ע דאורייתא לגמרי, עכ"ל ודבריו צ"ב הרי העכו"ם עושה אדעתא דנפש' ואפילו אם ישראל עומד על גביו.

ובשו"ע הרב סימן ת"ס ס"א כתב וז"ל ויש חולקין על זה ואומרים שאם ישראל גדול בן דעת עומד ומשגיח עליהם שלא תחמיץ העיסה בידיהם אע"פ שהם אינם מתכוונים לשם הפסח, שא"צ כלל שתהא כוונת הלישה לשם פסח אלא שיהא השימור מחימוץ מלישה ואילך לשם הפסח כמ"ש

עושה על דעת הישראל א"כ מה מועיל מה שמלמדו, ואין דומה לסימן י"א דשם הוא פעולה קצרה כמו שהארכנו בסימן ב', ושמה גם מצה נקראת פעולה קצרה וצ"ע.

ונראה לבאר דברי הרב, דהנה מה שאומרים שעכ"ם עושה אדעתא דנפשי' אינו דין ודאי כמו שיתבאר לקמן, אלא הוא ספק, רק שנפסל מדין ודאי ולא נחתין שמא העכ"ם עשה לשמה. ושמה י"ל שהישראל עומד על גבו ומלמדו מה"ת סמכין שעושה לדעת ישראל ובפרט שבפיו אומר מפורש שעושה לשמה, רק שמדרבנן חשינן שלא עושה לשמה ופסלו נכרי מדין ודאי. והנה כ"ז שיכול לקיים המצוה ע"י ישראל אסור לו לעשות ע"י נכרי. אבל זקן או שהוא בתפיסה שאינו יכול לקיים המצוה ע"י ישראל שם ודאי לא אמרינן שיבטל מ"ע אלא יעשה המצה ע"י עכ"ם וילמדו. (ושמה מש"כ שם המהרש"ל שיתן לו שכר שאז מסתבר יותר שעושה לדעת הישראל ממה שעושה בחנם ודו"ק שם ולפי מה שנתבאר שמעשה הפועל מתיחס אליו י"ל שיותר טוב שיתן לו שכר).

לזו) ובסימן א' אות כ"א הבאנו דעת הגר"ח והחזו"ר שנכרי אפילו שמכוין לשמה אינו מועיל היות והוא מופקע מדיני לשמה. והוא לא כמו שביארנו באות י"ד שמה"ת יכול להיות שהעכ"ם מועיל לעשות לשמו בישראל עומד על גבו. רק שבאות כ"ג הבאנו שמה שחידש הגר"ח הוא רק בדעת הרמב"ם אבל רוב הראשונים לא ס"ל שהנכרי מופקע מדין לשמה. והיות ודין זה נוגע לדין עיבוד ע"י עכ"ם אמרתי להעתיק דברי הגה"ק שהאר"ך בסימן רע"א ס"ק ד' בדין נעשה ע"י נכרי.

וז"ל הגה"ק אדעת' דנפשי' עביד. בתה"ד רכ"ח וב"י. והב"ש ופר"ח בא"ע קכ"ג ויש"ש בגיטין ס"ל דבא"ל לעשות לשמה. הוי ספק אי ציית וכפירש"י בגיטין. אדעת' דנפשי'. דשמה הוא גומר בלבו לשם אחר

בסימן תנ"ג, וכאן הרי ישראל בן דעת עומד עליהם ומשגיח על העיסה שבידיהם ומשמרה לשם פסח, עכ"ל. ודעה זו היא דעת רב האי גאון שהובא ברא"ש עיין בציונים שעל הרב. מבואר מדברי הרב שבאמת הלשמה הוא מדאורייתא, רק שאין צריך שזה שעובד יחשוב לשמה, אלא שישמור מחימוץ לשמה וזה מספיק מי ששומר על העכ"ם שלא יבוא לידי חימוץ. ודעה ראשונה שהביא הרב ס"ל שזה שעובד צריך שיחשוב לשמה. וי"ל שמה"ת מספיק מי ששומר שלא יבוא לידי חימוץ לשמה, ומדרבנן צריך המתעסק לחשוב לשמה. וניחא מה שכתב הב"ח שבשעת הדחק יש לסמוך על רב האי גאון, ואח"כ כתב סתם שהוא מדרבנן דאפילו החולקים על רב האי גאון ס"ל שמה"ת מספיק מה שחושב הישראל לשמה רק מדרבנן צריך שיחשוב המתעסק ודו"ק.

יד) ובשו"ע הרב כתב שם וז"ל והעיקר כסברא הא', ומ"מ בשעת הדחק שא"א בענין אחר כגון זקן או חולה שא"א ללוש ולאפות בעצמו והוא בין הנכרים ואין שם ישראל יש לסמוך על סברא האחרונה, ומ"מ נכון הדבר שילמד ויזהר את הנכרי שיעסוק בה לשם פסח וגם הוא יסייע קצת בלישתה שאז עושה הנכרי על דעת הישראל המסייע ולא על דעת עצמו כמו שנתבאר בסימן י"א ע"ש, ואם אפשר למצוא ישראל אפילו חשו"י מוטב שיעשו הם שהם שומעין בקולו ועושין לדעתו משיעשה ע"י נכרי שאינו שומע בקולו, עכ"ל. לכאורה הביא כאן הרב ב' סברות להתיר בשעת הדחק ע"י עכ"ם א. לסמוך על סברת רב האי גאון וכזה יש להתיר אפילו ידעין שהעכ"ם אינו חושב לשמה ג"כ כשר, היות והישראל משגיח שלא יחמיץ ומתכוין לשמה שלא יחמיץ, ואח"כ כתב שילמד ולכאורה סברא זו גם לסברא ראשונה יש להתיר דהרי כשהעכ"ם יחשוב לשמה גם לסברא ראשונה יש להתיר, רק שנפסל היות ואמרינן שאינו

אח"כ רק סתמא. נימא דהוי דברים שבלב נגד המשמעות שמכח ההתחלה וכו'. אלא צ"ל דבגוי אף שפירש בתחלה אנן סהדי דאח"כ עושה רק סתמא ולא הוי דברים שבלב וכו'.

אלא דקשה דעכ"פ אהך דימול גוי הו"ל לתרץ דאומר בפיו לשמה. דבזה לא שייך לתרץ דא"א לפרש על כל קוץ כו'. דהא מילה רק רגע א' צריך לשמה, וכן בעיבוד דרק שעת נתינה לסיד בעי לשמה. ומה צריך הרא"ש לומר במילה ועיבוד מהני ישראל ע"ג ומצוה גוי לעשות לשמה [והגוי אומר שעושה לשמה. כבב"ח ובה"ע המובא במק"מ ס"ק י"ד] דרגע א' ציית גוי ע"ש. תיפ"ל גם בלא ישראל ע"ג. כיון שהגוי אומר בפיו אותה רגע של המילה. או נתינה לסיד. שעושה לשמה. יועיל. ולא מהני מה דאנן סהדי שבלבו לא כן. כיון דאומר בפיו בפירוש להיפוך ממה שבלבו וכבנדרים כ"ח הנ"ל. ולכן אין טעם הח"צ מספיק. ובפרט לפמ"ש פוסקים הנ"ל דהוי רק ספק אי גוי עושה לשמה או לא. לא שייך אנן סהדי וכמ"ש'ל דמה"ט דחה הגאון ר"ע איגר טעם הח"צ.

לכן נראה כמ"ש בתשו' מאיר נתיבים דף ל"ג (עמ' ס"ז מהדורת ירושלים) דבמומר וגוי ל"מ אף שאומר בפ"י מתחלה ועד סוף שעושה לשמה. דאמירה דידהו לית בהו מששא דמהסתם פיהם דיבר שוא. ע"כ. ור"ל דדיבור כזה של גוי כלא היה כלל. ובזה דינו של הח"צ אמת וכמ"ש גם הפנ"י והמ"נ. ודלא כעולת תמיד סי' ל"ט סק"ב שכתב דכשהגוי אומר שמעבד לשמה מהני ע"ש. כי מסה"ת ותוס' ומרדכי הנ"ל והב"ח בשם בה"ע הנ"ל משמע כהח"צ ופנ"י ומ"נ: וכו' עכ"ל הגה"ק.

הנה לפי מה שהביא הגה"ק שיטת הב"ח דעכ"ר"ם הוא ספק שמא עושה אדעתא דנפשי, י"ל לפי"ז בוקן וחולה שמצד הספק יצוה לעכ"ר"ם שיעשה לשמה דשמא כן יעשה לשמה, ולפי"ז נפרש מש"כ הב"ח יעבר על

[הרי טען. טענת שמא. ובהגהת מחנ' אפרים לטא"ע וביאור מרדכי לה' ציצית הקשו מלשון הגמ' בגיטין והא ודאי גוי עדד"נ עביד. ולק"מ דלשון זה אמרו במסקנ' בלא עע"ג. אבל בס"ד בישראל עע"ג לא נזכר ל' ודאי. וכ"כ שב"י סוף ח"א בחידושי לגיטין. גם ע' תב"ש סי' ח"י סס"ק כ"ט מהפר"ח דלשון ודאי בש"ס לפעמים לאו דוקא] ומזה הוי ק"ל על מ"ש הח"צ דגוי עדד"נ עביד אף שאומר בפיו שכותב לשמה דאמר' דבלבו אינו כן. ואינו דברים שבלב. דאנן סהדי בזה וכאלו פירש דעדד"נ עביד, ע"ש, ואיך שייך לומר אנן סהדי על מה שאנו מסופקין. וראיתי בתשו' ר"ע איגר סי' כ"ג ד"ה וביסוד. שדחה דברי הח"צ מכח מ"ש הב"ש דהוי רק ספק. ובתשו' חת"ס חא"ע סי' צ' דחה להח"צ וכו'.

ואולי י"ל עפמ"ש בתשו' בית אפרים חא"ע סי' פ"ט ד"ה ומ"מ צ"ע. במ"ש תוס' בע"ז כ"ז דגוי פסול לכתוב גט דסתמא עביד. וע"כ צריך הסופר לפרש לשמה בתחלת כתיבה. והקשה כיון דאומר בפ"י לשמה אף בגוי ליסגי. דמה שבלבו סתמא. הוי דברים שבלב. ותירץ דא"א לפרש על כל קוץ וקוץ. אלא אומר בתחלת כתיבה והשאר סתמא ע"ד ראשונה. משא"כ גוי לא עביד אח"כ עד"ר אלא עדד"נ ע"ש. וה"נ י"ל כוונת הח"צ דעל כל קוץ א"א לפרש אלא שיפרש בתחלת כתיבה וע"ז אנן סהדי דאח"כ כשאנו מפרש עוד חוזר בו בלבד: ובב"א שם ד"ה ומ"ש הח"צ. הקשה על הח"צ ממ"ש תוס' בע"ז דגוי סתמא עביד. ולק"מ דמ"מ שפיר כ' הח"צ דאף שאומר גוי שעושה לשמה. אנן סהדי דעביד אח"כ בלבד סתמא ולא ע"ד ראשונה. ועכ"ל כן. דאל"כ הדרא קושיית הב"א על התוס'. דכמו דבישראל כשפירש תחלה לשמה. השתיקה דאח"כ אינו כסתמא אלא כאלו מפרש לשמה. משום דהוכיח תחלתו על סופו. ואינו כסתמא גרידא. כמו כן נימא בגוי כשמפרש תחלה לשמה הוי הוכחה גם אלאח"כ. ואף אי בלבד

הזמנות לשמה בעי וזו שטה דחוי' עמ"ש בכלל א'. וכ"כ הבנ"י בארוך משמעות הפוסקים דגרירת דוכסוס' א"צ לשמה. והוקשה לו לשטתו שחידש ברש"י דשרטוט כיון דמעכב בעי לשמה. הא גם גרירת דוכסוס' מעכב. ותירץ דהוי מצי למכתב בצד שער כגויל. ותימה מה יענה בקלף תפלין דפסול אגויל. ותו לשטתו. כיון דהשתא מיהא דכותב בצד בשר א"א בלי גרירת דוכסוס'. ה"ז כעבוד' שא"א לבטלה. כבזבחים י"ג דת"ק פוסל הולכה שלא לשמה דלא כר"ש דמכשיר משום דאפשר לעשות בלי הולכה לשחוט בצד המזבח. כיון דהשתא דשחוט שלא בצד מזבח א"א בלי הולכה. ושם בדף ה' איתא דבהקטרה כיון דלא מעכבא א"צ לשמה. והיינו משום דלא גרע מאלו לא הקטיר כלל. משא"כ הולכה א"א זולתה בשוחט מרחוק למזבח. וה"ה הכא בכותב לצד בשר א"א בלי גרירת דוכסוס' [ובמג"א ס' ל"ב סס"ק ס"ו כתב בגידין דגוי לא נטוו לשמה. והשיגוהו א"ר ופמ"ג דהרי גם בלי טויו' כלל כשר. וכמ"ש בבתיים דאי א"צ עבוד ממילא כשר עיבוד שלא לשמה. ולמ"ש ניתא דהמג"א קאי אמ"ש בס"ק ס"ה מרמב"ם בגידין קשים דא"א בלי טויו'. וא"כ דמי להולכה כנ"ל]. אלא דהבנ"י יחיד בשטתו ברש"י. ומה שכתב הב"ח אחד פ"י דשרטוט מזוזה דמעכב בעי לשמה. ג"ו דחה המ"ז בל"ב סק"ד. וכ"מ בתוס' מנחות ל"ב ב' ושל"פ שנתחבטו במה דפריך הא מורידין עושין הא מזוזה בעי שרטוט ה"ל לדחות דרצה ושרטט התפלין והרי מ"מ הוי שרטוט דתפלין דא"צ שלא לשמה לגבי מזוזה. כמ"ש הב"ח גופיה. אע"כ עיקר כהפוסקי' דא"צ לשמה רק בכתיבה וגוף העיבוד ולא בשאר תיקונים אף המעכבין. אלא דלכתחלה יעשה הכל לשמה כמ"ש הב"ש ובנ"י וד"ק וכ"מ בבעה"מ:

ומדכתבו סה"ת וסייעתו הנ"ל דתיקונים שאחר העיבוד א"צ לשמה. מוכח להדיא דעכ"פ גמר העיבוד עצמו בעי לשמה ולא

מצות עשה דאורייתא כדי שלא יעבור איסור דרבנן. אפשר לפרש יעבר מצד הספק דהרי שמא העכו"ם יחשוב לשמה. שלא יעבור איסור דרבנן יש לפרש דמדרבנן ודאי יש לדין עכו"ם דין ודאי שאינו חושב לשמה כדמשמע בכ"ד שאין העכו"ם מועיל במקום שצריך לשמה. (רק שלפ"ז תרד קו' תוס') מדוע צריך פסוק על עכו"ם בכתיבת ס"ת ד"ל מדין ודאי, וי"ל היות ונפסל מצד ספק לא מסתבר שיצטרך רבוי מפורש מדין ודאי ועדיין צ"ע ועיין בחידושי רע"א על אר"ח סימן ל"ט. ובשו"ת ס' ד' שכתב אם נתגיר נאמן שעשה לשמה וע"ש שתירץ מדוע צריך פסוק למעט נכרי בטויית ציצית).

#### תיקוני הקלף ע"י עכו"ם

(מז) כתב בקסת הסופר סימן ב' סעיף ה' וז"ל ואם יש להעכו"ם פועלים ג"כ עכו"ם אזי צריכין גם הפועלים ההם לעמוד שם שהוא מצוה לעבדן לשמה (בנ"י וזמלא"ש) מיהו אם אפשר יסייע לו הישראל קצת בתחלת העיבוד כשנותנו לתוך הסיד וכו' ומה טוב אם יוכל הישראל לסייעו קצת בכל העבודות דהיינו במתיחתן וגרידתן וסחיטת המים וכדומה. ובדיעבד אפילו אם לא סייעו כשר אם צוה לו מתחלה עכ"ל משמע מדבריו שלכתחילה יסייע אבל בדיעבד מספיק מה שמצוה לו. ולכאורה אם לא יצוה לו יפסל וצ"ע מדוע הרי אין זה ממלאכת העיבוד.

וז"ל הגה"ק סימן רע"א ס"ק י' צ"ע דגוף העיבוד נעשה לשמה. הוי הסרת המעט דוכסוס' בגדר תיקונים שאחר העיבוד דא"צ לשמה כבש"כ סק"ב דתקון הקלף א"צ לשמה. עב"י מתוס' ורא"ש ויותר מבואר בסה"ת סס"י ק"צ וקצ"א וקצ"ה בפסק. ובהגמ"י פ"א דשרי שגוי יתקן הקלף כיון דאין הזמנה דבר חשוב לרבא כו'. וכ"כ בב"ש מהמרדכי [והי"א שהביא דגם לפשט העורות בעי סיוע ישראל וזהו כרש"י להי"מ דבקלף כתיבה דהוי גוף קדושה הזמנה מילתא ובצירוף מ"ש במלחמות דאי הו"מ כל

סגי במה שהתחלתו לשמה. דלא כט"ז בזה וכו' בפסחים ג"ט וס' דאם בעבודה א' תחלתו לשמו וסופו שלא לשמו פסול. מיהו גמר עיבוד לבדו לשמה ו"ל דסגי כמ"ש בכלל ג' כיון דמקודם ה' חיפה או דפתרא ועיבדו לקלף לשמה. נשתנה כל העיבוד ע"י עיבוד זה האחרון. וכ"מ ברא"ש ה' ציצית דלבה"ע בגטוה שלא לשמה סגי לשזרן לשמה. והשיג הרא"ש דדמי לעיבד שלא לשמה דלא מהני כשיגרדה ויחליקה לשמה. ולא השיג בקצרה דל"מ סופו לשמה כיון שתחלתו שלא לשמה. אלא ברור כוונת הרא"ש להשיג דלא סגי בשזירה לשמה שהוא רק תקון שאחר טו"י ולא טו"י גופא. וכמו דלא סגי בגרידה לשמה כיון שהוא רק תקון שאחר העיבוד ולא חלק מהעיבוד גופי'. ומשמע דעכ"פ גמר העיבוד גופי' לשמה מהני. ובוה ניתא מה דבה' ס"ת כ' הרא"ש עצמו דברי רב נטרונאי בעיבד מקודם שלא לשמה מהני להחזירו לסיד לשמה שיגמר העיבוד דהרגיש בתשו' דב"ש סי' י"ט שזה סותר למ"ש הרא"ש בהשגתו אבה"ע. ונדחק בד' רב נטרונאי שר"ל לשרותו מקודם במים לבטל העיבוד הקודם שיהיה נעשה כעור חי [וזה נגד החוש] (וכבר נתבאר שכיום יש סותרי סיד ויכול להחזיר העור לקדמותו) אבל הט"ז ובל"י פירשו ד' רב נטרונאי כפשוטו להחזירו לסיד לגמור העיבוד לשמה. ומ"מ ליכא סתירה בהרא"ש דהשגתו אבה"ע הוא משום דגרידה וחלוקה אינם חלק מגוף העיבוד כלל וכנ"ל. משא"כ רב נטרונאי מיירי שע"י החזרה לסיד יגמר העיבוד שיהיה נעשה מחיפה קלף עכ"ל הגה"ק. מבואר מדבריו דרק העיבוד צריך שיעשה לשמה ויתר התקונים הוא רק לכתחילה אבל אין צריך בשביל זה למנוע לכתוב על קלף שלא נתקן לשמה.

ונראה דהקה"ס חש לחומרא היות ועיקרון העיבוד הוא התכווצות העור וי"ל שיתר הפעולות הם ג"כ פעולות בעיבוד, דזה ודאי שישאר הסיד בתוך הקלף לא יהי' ראוי

לכתיבה, וכן כשלא ימתח העור לא יהי' ראוי לכתיבה, ובפרט שהמתיחה ו"ל שמצד הדין הוא חלק מהעיבוד לפי איך שהוא מוגדר שהסיבים ע"י שמתח נגמר האריגה, ובפרט במקומות שמנטרל הרבה מהסיד שם עיקר ההתכווצות נעשה ע"י המתוח, ולכן חשש הקה"ס לצוות לנכרי דשמא גם זה מחלקי העיבוד, ונהי שאין להחמיר שיעשה ע"י הישראל היות ואין זה עיקר העיבוד סמכינן על הסברא שהעכ"ס לא ישנה מדעת הישראל דהרי אומר שעושה לשמה (ועיין בסוה"ד שהארכנו דשמא כיום נשתנה וא"כ יש לדון שכיום יש להקפיד שיעשה המתוח ע"י יהודי ולא ע"י נכרי, ורק בזמנם לא הקפידו בדוקא ע"י ישראל היות ובזמנם לא היה מעיקר העיבוד וצ"ע). ועיין לעיל בסימן ב' שהארכנו דההכנסה לסיד בפעם השניה יש מקום לומר שמצד הדין יש להחמיר להכניס ע"י ישראל, ועכ"פ יצוה לנכרי להכניס לשמה. וצריך להקפיד לומר לכל הפועלים שיעשו לשמה כמבואר בקה"ס ודו"ק. ונראה דגם השטיפה בסותרי סיד צריך להחמיר לשמה, דהשטיפה פעולתה כמו הוצאת הסיד מהעור, שבברוך שאמר הביא מתקון תפלין שיעשה הישראל, וי"ל שהוצאת הסיד הוא חלק מהעיבוד כמ"ל.

והנה המיתוח אם יש חיוב לשמה מצד הדין או שרק חומרא צ"ע כמו שביארנו די' הבדל בין עיבוד רצועות לעיבוד קלף, דעיבוד רצועות אין פעולת מתיחה, והעיבוד נעשה ע"י חמרים המקשרים ומחזקים את הסיבים. בקלף חוץ מהסיד שהוא גורם להתכווצות הסיבים ומתחזק על ידי הסיד המתיחה היא גמר העיבוד, דעל ידי המתיחה נקשרים הייטב הסיבים והמתיחה סוגרת אותם באופן סופי שלא יוכלו לחזור, יוצא לפי"ז שבקלף המתיחה היא גמר האריגה של העור ויש מקום לעיין אם אין זה נקרא עיקר או חלק חשוב מפעולת העיבוד.

והנה חלוק עיבוד הגויל מהקלף. הקלף ע"י הסיד והיכוש מתכוין מאד ונעשה קשה

ולא גמיש ובכדי שייצשה קלף צריך למותחו וע"י המתיחה הוא נעשה דק רך וגמיש, הגויל אינו מתקשה ואינו מתכווץ כקלף שיהיה צורך למתחו. ויש לעיין אם בעבר הקלף היו מעבדים בצורה כזו כמו היום שעיקר העיבוד נגמר ע"י המתיחה, די"ל שבעבר עיקר הגמר נעשה ע"י הסיד כמו גויל, אבל כיום ע"י סותרי סיד נעשה עיקר גמר העיבוד ע"י המתיחה וי"ל שפעולה זו כיום צריך לכו"ע לשמה. וכן יש לדון שכיום ע"י סותרי סיד מוציאים הרבה סיד ואח"כ ממלאים את העור ע"י שמנחים חמרים בשריה וע"י חמרים אלו נעשה הקלף נח

לכתיבה, ויש לדון שע"י הסותרי סיד נעשה הקלף דיפתרא ואח"כ ע"י החמרים נעשה העור קלף. ולפי"ז יש להניח את החמרים בשריה לפני שמניח העורות בתוך החביות או אם ע"י המנופי ערבוב מתערבבים החמרים כמו שהארכנו במבוא ובסימן ד'. וכן יש להקפיד להניח העורות לשמה שמא עיקר גמר העיבוד הוא ע"י חמרים אלו. ונראה דלקולא אין להקל דאם לא עיבד לשמה שמספיק שימתח לשמה או ע"י שיכניס העור לחמרים הנ"ל לשמה, דעדיין דבר זה צריך ביאור אם נשתנה העיבוד של היום מהמקובל בדורות קודמים.